

Prydhaven ligger med høje træer ugeneret til venstre for fattiggården, mens nyttehaven ligger umiddelbart udenfor bygningerne, hvor fattiglemmerne opholdt sig.

Gemt bag den tidligere Svendborg Fattiggaard og Arbejdsanstalt lå i mange år en forsømt have, som kun de færreste af byens borgere kendte til. I 2014 fik haven nyt liv, og i dag fungerer den som museumshave.

Fattiggårdens have

TEKST OG FOTO: HEIDI KIRK NISSEN

Svendborg Fattiggaard og Arbejdsanstalt blev anlagt i 1872. Her samlede man byens fattige, syge, hjemløse, utilpassede eller forældreløse og indlagde dem frivilligt eller under tvang. På fattiggården blev de omtalt som indlagte, mens de i samfundet generelt var kendt som fattiglemmer.

EN FATTIGGÅRD MED HAVE

Samtidig med opførelsen af fattiggården blev der anlagt en tilhørende have på en skråning bag bygningerne bestående af dels en prydhave i romantisk stil, hvor inspektøren og hans familie kunne slappe af, mens de nød udsigten over byen, dels en nyttehhave, hvor fattiglemmerne for en symbolsk løn dyrkede grønsager til fattiggårdens køkken.

Fattiggården havde flere tilknyttede nyttehaver rundt i byen for at kunne forsyne køkkenet med tilstrækkelige grønsager til bispisning af de indlagte og ansatte. De fleste haver lå andre steder i byen, og blev lidt efter lidt inddraget til andre formål som boliger eller vejføring, efterhånden som Svendborg voksede, men haven bag ved fattiggården forblev intakt.

NYE TIDER, NY HAVE

Med tiden blev landets fattiggårde erstattet af andre og mere tidssvarende løsninger, og i 1961 kom der en ny sociallov, der gav fattiglemmerne deres borgerrettigheder tilbage og ændrede den måde, man behandlede dem på.

Nyttehaven ligger på en skråning og er derfor indrettet med bede lagt i terrasser afgrænset af stensætninger og buksbombhække.

Det skete også på Svendborg Fattiggaard og Arbejdsanstalt, hvor man tog pigtråden ned og låste dørene i de høje mure op. Fattiggården var nu ikke længere en fattiggård, men i stedet et forsorgshjem, hvor man ikke var tvunget til at være, men hvor udsatte borgere kunne få støtte og midlertidig logi. En mulighed som blandt andet en del af landevejens færende svende benyttede sig af om vinteren.

Forandringen fra fattiggård til forsorgshjem påvirkede også haven, som mistede sin livsnødvendige funktion og billige arbejdskraft fra fattiglemmerne. Da prisen på grønsager samtidig faldt, kunne det ikke længere betale sig at være selvforsynende i samme grad, og langsomt blev haven mere og mere forsømt. Fra forsorgshjemmet lukkede i 1973, lå haven hen som en tilgroet og glemt plet bag de grønne hække. Bygningerne blev i 1974 overtaget af Svendborg Museum, der begyndte at indrette et forsorgsmuseum på stedet. Men der var ikke ressourcer til at gøre noget ved haven.

GENOPLIVNING AF FATTIGGÅRDENS HAVE

I de næste 30 år lå haven i tornerosesøvn og groede til med ukrudt i bede og på stier, mens hækkene voksede sig store, og stensætningerne skred sammen. Haven blev slået et par gange hvert år, så den ikke sprang i skov, men ellers lå den uforstyrret hen indtil en sommerdag i 2013, hvor Lene Hansen spurgte

Kål var en væsentlig del af fattiglemmernes menu, hvorfor der dyrkes både grønkål, palmekål, rosenkål, blomkål og spidskål i haven.

'Senga Sengana' jordbærrene smager for mange gæster af barn-dommens have.

to af sine haveinteressede veninder Margit Okholm og Tove Karlsen, om de ikke skulle gøre noget ved den glemte have.

De tre initiativrige kvinder gik til museumschefen og forelagde deres idé om at genskabe haven, som den var dengang, den blev dyrket af fattiglemmerne. Chefen kunne se potentialet i deres forslag, men havde den betingelse, at der skulle oprettes et hold af frivillige til at passe haven. Og således opstod frivilligruppen Museumshavens Venner.

Kort tid efter gik de frivillige og museet sammen i gang med at søge projektmidler til at frigøre og oprense den tilgroede have. I 2014 fik de de første 50.000 kr. fra en indsamling foretaget af Haveselskabet, og så var de klar til at gå i gang med den praktiske del af arbejdet.

Museumshavens Venner bestod på det tidspunkt af 20 frivillige, der alle greb sakse, spader og andre nyttige redskaber, og spadestik for spadestik tog haven tilbage fra det ukrudt, der havde overtaget den i de 30 år, den ikke var blevet dyrket.

Langsomt fik de has på genstridigt skvalderkål og kvikgræs, og konturerne af den oprindelige have voksede frem. Det var tydeligt at se, at den havde været opdelt i en nyttehhave, der var indrettet med store dyrkningsbede, hvor det effektive og de lige linjer dominerede, og en prydhhave forbeholdt fattiggårdens inspektørs familie, hvor stier og blomsterbede slyngede sig under store træer, kunstfærdige klippepartier og rindende vand.

Prydhaven var overgroet med vedbend (efeu), men udgør i dag en smuk lille have fuld af forårsblomster og stauder, der blev dyrket i slutningen af 1800-tallet.

Museumshavens frivillige og museet var gode til at søge projektmidler til haven, og i 2014 blev de første 300 m² af den genetablerede nyttehave åbnet. Fem år senere stod også prydhaven færdig.

HOLDER FAST I DE GAMLE TRADITIONER

Det, at museumshaven består både af en prydhave og en nyttehave, er et af de træk, der gør den unik i Norden. Andre fattiggårde er indrettet som museer, men kun her er der en tilhørende have, som fremstår så tæt på de oprindelige forhold.

Begge dele af museumshaven er bragt tilbage til, hvordan det sandsynligvis har set ud omkring 2. verdenskrig. Det var ikke muligt at gå længere tilbage i tiden, da havens struktur med stier, stensætninger og buksbomhække blev anlagt i de år, og en fredning af forsorgshjemmets bygninger og haven blev gennemført i 1982. Fredningen betød, at der ikke måtte ændres på terrænforløb, stensætninger eller fældes større træer, hvorfor haven nu ligger, som den kunne have set ud for 70-80 år siden.

Men det er kun antagelser, for der findes ingen tegninger over haven og kun få fotografier. Frivillige har gravet dybt i fattiggårdens gamle protokoller og regnskaber for at finde ud af, hvordan haven har set ud, og oplysninger om udgifter til hylder i et drivhus eller indberetninger i 1939 til staten om, at fattiggården rådede over *frugttræer, bærbuske, en gris og 10 høns*, er alle blevet gransket nøje. Man ved også kun, at der blev dyrket blomster i haven, fordi et fattiglem satte ild på loftet, hvilket er ført til protokols med ordene *Inspektøren blev tilkaldt, mens han var ved at plukke blomster*.

Af fattiggårdens gamle regnskaber kan man også få en fornemmelse for brugen af haven. Her fremgår det, at et fattiglem ved navn Albert i 1941 fik tre kroner om ugen for at håndluge kålen for larver. Selv dengang var det ikke nogen stor betaling, og de fattiglemmer, der arbejdede i haven, gjorde det kun for at vise samarbejdsevne og arbejdsvilje og derved kunne komme udenfor murene. De to karaktertræk blev vægtet højt, når ledelsen skulle vurdere, om et fattiglem kunne klare sig selv uden at ligge samfundet til last og derved få lov at forlade fattiggården.

Det har heller ikke været muligt at finde fortegnelser eller planer over, hvad der er blevet dyrket af afgrøder i haven, men ud fra fattiggårdens kostplaner har man rekonstrueret, hvilke afgrøder, der med stor sandsynlighed blev dyrket. Kartoffler, løg og kål var en stor del af dagligdagens kost, og de afgrøder dyrkes naturligvis også i museumshaven i dag.

I nyttehavens første år blev der udelukkende dyrket gamle sorter. Nogle af frøene kunne være svære at skaffe, og prisen var høj, men intentionen var at dyrke nyttehaven så tæt på dens tilstand omkring 2. verdenskrig som muligt. Med tiden er nogle af de oprindelige sorter blevet udskiftet med mere moderne sorter, der er mildere i smagen og derfor nemmere at få afsat samt billigere i indkøb af frø. Nogle af planterne i haven dyrkes dog fortsat med udgangspunkt i de gamle sorter. Jordbærrene er 'Senga Sengana' og 'Dybdahl', kålen er blandt andet palmekålen 'Nero di Toscana' og grønkålen 'Red Russian', rødbederne 'Detroit', ærterne 'Kong Christian X's Hofært', og bladbeden 'Engelsk spinat fra Hvidkilde', der tilmed er lokal, da Hvidkilde Gods kun ligger fem km væk.

Grøngødning er en vigtig del af sædskiftet i museumshaven. Den består af en blanding af blodkløver og honningurt, der holder jorden dækket en stor del af året.

Dyrkningsmetoderne er også tilsvarende dem, der blev brugt i haven omkring 2. verdenskrig. I de første faser af reetableringen af haven var det nødvendigt at bruge en fræser til at løsne jorden, og maskiner til at redde de sammenstyrtede stensætninger, men siden er jorden blevet passet ved håndkraft og uden brug af sprøjtemidler eller kunstgødning.

Jorden i nyttehaven er gødsket to gange på syv år med økologisk heste- og komøg fra en lokal landmand, og derudover gødsker de frivillige jorden med granuleret hønsemøg og egen kompost. Museumshavens tre store kompostbunker modtager alt havens og museets grønne affald, og den omsatte kompost fordeles i bedene om foråret. Om efteråret er det havens visne blade, der rives sammen og lægges på bedene sammen med de afrevne gulerodstoppe og andre planterester fra afgrøderne. Der vandes ikke meget. Er det tørt omkring såning eller udplantning, kan der vandes, men ellers klarer planterne sig med det vand, der kommer fra oven.

Bekæmpelse af ukrudt foregår manuelt, og skadedyrsbekæmpelse sker også ved håndkraft. Der har ikke været brugt moderne beskyttelsesmidler som insektnet eller fiberdug i museumshaven, men de frivillige overvejer at bruge hønset i begrænset omfang til at beskytte kålplanterne i den kommende høvesæson, da de hvert eneste år er udsat for hårde angreb fra duer.

DE FRIVILLIGE STYRER ARBEJDSGANGEN

Da haven bliver vedligeholdt af frivillige, er det et spørgsmål om gruppens ressourcer, hvordan haven bliver dyrket. Som Morten Berg Nielsen, der er ansat på museet og frivillig i haven, siger, så

Rabarberne i haven er 'Svendborg vinrabarber', der stammer fra 1930'erne og blev anvendt til vin og marmelade.

Museumshaven laver selv kompost. Et af de kommende projekter er at søge penge til nye kompostkasser.

skal det være realistisk i forhold til de hænder og den tid, der er til rådighed. Derfor bliver der for tiden ikke forspiret planter. De købes som udplantningsplanter eller sås direkte i jorden. Der bliver heller ikke taget frø af de frøstøttende afgrøder. Men kommer der en ny frivillig i gruppen, som har lyst til at forspire eller tage frø, så er der plads til det.

Nogle opgaver som såning, gødskning og andre sæsonbetonede aktiviteter er fastlagt efter årstiden, men derudover er der stor frihed i, hvad den enkelte frivillige laver i haven. Den, der kan lide at luge, griber hakkejernet, og den, der holder af fysisk arbejde, tager spaden.

I det hele taget er der højt til loftet i Museumshavens Venner. Man kan komme og deltage i det omfang, man kan, og når man vil. Haven er åben døgnet rundt, og de frivillige må komme, når det passer dem og gøre det arbejde, de hver især synes er relevant i haven. De fleste kommer dog hver den første søndag i måneden, hvor der er »Særlig søndag«. Her har museet fri entré, og mange gæster vælger at lægge vejen forbi haven, hvor de kan se de frivillige i arbejde og få en snak om haven, dens dyrkning og betydning for fattiggården.

MAD FRA EGEN HAVE

Haven tilbyder også rundvisninger for interesserede grupper samt arrangementer i samarbejde med museet. I efterårsferien 2021 kunne man i museets spisesal smage en suppe lavet på grønsager fra haven, af den slags som fattiglemmerne meget vel kunne have spist i de samme lokaler mange år tidligere. Når den sidste skefuld var sunket, fik de besøgende tilbudt at tage

Hver den første søndag i måneden kan museumsgæsterne møde de frivillige fra Museumshavens Venner og måske være heldige at få lidt grønt med hjem.

En del af frivilligruppens medlemmer er folk, der er flyttet fra hus til lejlighed og savner at mærke jord under neglene.

en papirpose og gå ud i haven, hvor de frivillige hjalp dem med at grave kartofler og gulerødder op, plukke persille og i det hele taget fylde posen med friske grønsager fra nyttehaven.

Afsætningen af de dyrkede afgrøder fra haven har til tider været en udfordring. Tidligere var det blandt andet Forsorgscenter Sydbyn, Blomstercaféen og Kirkens Korshærs varmetue, der var aftagere af en stor del af havens afgrøder. Det var indtil, der kom nye regler, som stoppede brugen af friske grønsager, der ikke havde været forbi et industrielt grønsagsvaskeri.

Nu bruges afgrøderne fra haven overvejende til de åbne museumsdage og forskellige samarbejdsprojekter som det kommunale *Fra udsat til værdsat*, hvor en af de frivillige Mette Bernth-Andersen lavede mad til udsatte borgere med grønsager fra haven tilberedt i museets køkken.

HAVEN BYDER PÅ FÆLLESSKAB, REFLEKSION OG GODE OPLEVELSER

Antallet af aktive frivillige i Museumshavens Venner er faldet siden opstarten i 2014. Men der er en trofast skare, som holder ved. Argumenterne for at være frivillig er lige så forskellige som personerne i gruppen. Nogle deltager for det meningsfulde i de historiske rammer, andre for at få frisk luft og jord under neglene og endnu andre kommer for samværet og de gode oplevelser.

De nuværende frivillige i gruppen har et varmt fællesskab med hygge og hjemmebag omkring et meningsfyldt arbejde, og

Det er altid forskelligt, hvad der står godt i nyttehaven. I 2021 var persillen imponerende god.

det meningsfulde understreges i samtalerne med de besøgende i haven.

Nogle af dem, der gæster Forsorgsmuseet, har selv været anbragt på institution. Besøget påvirker flere af dem følelsesmæssigt, og de fortæller, at de bagefter er glade for at komme ud i haven, hvor de i de fredelige grønne omgivelser kan reflektere over deres oplevelser på museet. Andre af havens gæster får en nostalgisk oplevelse. De begejstres over havens traditionelle stil og fortæller med glæde i stemmen, at det er ligesom at være tilbage i deres bedsteforældres have.

Men selvom det er en museumshave, så står den ikke fastfrosset i et bestemt tidsrum. Museumshavens Venner er altid på udkig efter nye samarbejdspartnere og nye frivillige med idéer. Det er en have til både formidling og rekreation, og den er åben for enhver, der kommer forbi. En have, der lå glemt i mange år, men nu er en lille, grøn oase midt i Svendborg by. ☺

HEIDI KIRK NISSEN dyrker en stor villahave i Svendborg og elsker at besøge og finde inspiration i haver i både Danmark og udlandet. Til daglig er Heidi redaktør på Havenyt.dk og ejer firmaet Dyrkhaven.dk.